

Kokemus Michel Foucault'n filosofiassa

Lectio praecursoria 5.10.2018

SANNA TIRKKONEN

Sanaa "kokemus" käytetään arkikeskustelussa kuin sen merkitys olisi mitä itsestään selvin asia. Kokemuksella voidaan viitata subjektiiviseen tapahtumaan, joka tulee ja menee, tai voimme olettaa, että kokemus on jotain yleisempää, jotain jaettua ja yhteistä. Sanaa "kokemus" voidaan myös käyttää kuvaamaan asiantuntemusta, tietoja ja taitoja, joita kartutetaan ajan kanssa. Sekä akateemisissa että julkisissa keskusteluissa tieteellinen, kokemusperäinen tieto asetetaan usein vastakkain henkilökohtaisen kokemuksen kanssa. Joskus huolena on, että yksilökokemukset ovat saaneet tiedon auktoriteetin aseman historiallisten tapahtumien ja poliittisten näkemysten tulkitsijoina sekä etsittäessä vastauksia terveyttä ja sairautta koskeviin kysymyksiin. Näissä esimerkeissä sanaa "kokemus" käytetään kuitenkin eri merkityksissä. Ne sisältävät filosofisia sitoumuksia, joiden juuret ovat syvällä länsimaisessa ajatteluperinteessä.

Tutkin väitöskirjassani tapoja, joilla ranskalaisfilosofi Michel Foucault (1926–1984) käyttää eri kokemuksen käsitteitä tuotannossaan sekä teemoja, joita hän käsittelee viitatessaan kokemukseen. Foucault'n ajattelulla on ollut merkittävä vaikutus ihmis- ja yhteiskuntatieteisiin, kasvatustieteisiin ja oikeustieteisiin sekä niiden metodeihin, sanastoihin ja tutkimuskysymysten asetteluun. Häntä pidetään kuitenkin usein valtarakenteita ja tiedon diskursiivista muodostumista käsitteellistävänä ajat-

telijana, joka kyseenalaistaa henkilökohtaisen kokemuksen tieteellisen tiedon perustana. Ei ole tavatonta esittää Foucault'n filosofia antisubjektivistisena, minkä perusteella hänen ajatteluun on kritisoitu muu muassa inhimillisen kärsimyksen sivuuttamisesta.¹

Historiatieteissä Foucault'n ajattelua on käytetty kokemustiedon tieteellistä asemaa kyseenalaistavassa keskustelussa, vaikka tässä yhteydessä ”kokemusta” ei useinkaan määritellä tarkasti. 1990-luvulla kokemukselliseksi käännteeksi kutsutut tutkimussuuntaukset haastoivat perinteisen sotiin, mittaviin tapahtumiin ja suurmieshistoriaan keskittyvän historiankirjotuksen ja painottivat sen sijaan arkisten kokemusmaailmojen tutkimusta. Kokemuksellista käännettä kritisoivassa keskustelussa Foucault'n ajattelua, etenkin 1970-luvulta, on käytetty argumenteissa, joiden tavoitteena on kokemusperspektiivin hylkääminen legitimiinä tiedonlähteenä.²

Väitöskirjani kuitenkin kyseenalaistaa tämänkaltaisen tavan käyttää Foucault'n ajattelua. Hän ei käytä kokemuskertomuksia todisteena historiallisista tapahtumista ja pyri niiden avulla vastaamaan kysymykseen ”Mitä tapahtui?”, mutta hän operoi kokemuksen käsitteillä läpi koko tuotantonsa. Tutkimukseni asettaa nämä käsitteet hänen ajattelunsa keskiöön ja osoittaa niiden merkittävät teoreettiset tehtävät.

Kokemuksen käsitteet

Väitöskirjani koostuu kahdesta osasta, joista ensimmäinen osa on systemaattinen tutkimus Foucault'n kokemuksen käsitteistä koko hänen tuotannossaan. Aiemmin tutkijat ovat keskittyneet

¹ McNay, Lois (2012), ”The Politics of Suffering and Recognition” teoksessa M. Bankovsky ja A. Le Goff (toim.), *Recognition Theory and Contemporary French Moral and Political Philosophy: Reopening the Dialogue*, Manchester & New York: Manchester University Press; Zahavi, Dan (2014), *Self and Other. Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*, Oxford: Oxford University Press.

² Scott, Joan W. (1991), ”The Evidence of Experience”, *Critical Inquiry*, 17(4), 773–797.

vain joihinkin näistä käsitteistä. Kokemuksen käsitteiden merkitysten eksplikoiminen on välttämätöntä Foucault'n argumenttien ymmärtämisen kannalta ja ennen kuin voimme käyttää hänen käsitteitään empiirisissä tieteissä tai soveltavassa filosofiassa. Koska työni on ensimmäinen filosofinen esitys Foucault'n eri kokemuksen käsitteistä, se myös kyseenalaistaa monia totunnaisia tapoja tulkita hänen ajatteluaan.

Kokemuksen käsitteillä on olennainen rooli erityisesti hänen varhaisissa, 1950- ja 1960-luvuilla kirjoitetuissa, psykiatria ja psykologiaa käsittelevissä teksteissään sekä hänen 1980-luvun myöhäisessä etiikkaa käsittelevässä ajattelussaan. Tästä johtuen työni myös käsittelee teemoja, jotka liittyvät hulluuteen, sairautteen, terveyteen ja huolenpitoon. Myös meditaatiolla, mielikuvaharjoittelulla ja fyysisillä harjoitteilla on keskeinen argumentatiivinen rooli Foucault'n tuotannossa, etenkin hänen myöhäisissä analyysiseissaan antiikin filosofiasta sekä varhaisissa teksteissään, jotka kommentoivat muun muassa René Descartesin ja Immanuel Kantin ajattelua. Tutkimukseni osoittaaakin olennaisia temaattisia ja teoreettisia jatkumia hänen varhaisten lääketieteellistä tietoa käsittelevien tekstiensä ja myöhäisen etiikantutkimuksensa välillä, vaikka usein niitä kuvataan erillisinä projekteina. Yksikään Foucault'n teksteistä ei sellaisenaan tavoita hänen kokemusfilosofiaansa, koska hänen tuotantonsa ei muodosta täysin yhtenäistä systeemiä.

Ranskankielinen sana *expérience* merkitsee muun muassa tietoa, asiantuntemusta, tutkimista, yritystä, harjoittelua ja jopa makua. Sanan voi liittää myös kokeilemiseen, katkeriin loppuihin (Lat. *periri*) ja riskien ottamiseen. Foucault käyttää sanaa kaikissa näissä merkityksissä. On kuitenkin eri asia viitata kokemukseen käsitteenä, teoreettisena työkaluna. Jotkut Foucault-tutkijat väittävät hänen käyttävän kahta keskenään ristiriitaista kokemuksen käsitettä, joista toinen viittaa kokemuksen objektiivisiin rakenteisiin, jotka mahdollistavat tietynlaiset havainnoimisen tavat, ja toinen subjektiiviseen kokemiseen, joka pitää sisällään myös objektiivisten rakenteiden refleктоimisen

ja kyseenalaistamisen.³ Toiset puolestaan argumentoivat yhteisen kokemukäsitemen puolesta.⁴

Omassa työssäni väitän, että Foucault käyttää useita kokemuksen käsitteitä, jotka toisinaan ovat päällekkäisiä, mutta joilla on kuitenkin myös omat teoreettiset funktionsa. Valintaa sen välillä, painottaako kokemuksen henkilökohtaisia, diskursiivisia vai kulttuurisia puolia ei siis tarvitse tehdä. Foucault viittaa muun muassa "olettyyn kokemukseen", "taustakokemukseen", "puhtaaseen kokemukseen", "perustavaan kokemukseen", "ristiriitaiseen kokemukseen", "kokemuksen muotoihin", "kokemuksen kenttään", "rajakokemukseen", "traagiseen kokemukseen", "transformatiiviseen kokemukseen" ja "kokemukseen itsestä". Erottelut eri kokemukäsitemien välillä mahdollistavat erilaisia analyysinmuotoja, joista seuraavaksi tuon esille joitakin esimerkkejä.

Varhaisimmissa, vielä suhteellisen vähän tutkituissa psykologiaa ja eksistentiaalista psykiatria käsittelevissä esseissään Foucault esittää henkilökohtaisen kokemuksen rakenteiden analyysin vaihtoehtoisena tapana käsitellä mielenterveyshäiriöitä lääketieteelliseen tietoon verrattuna.⁵ Tekstien tavoitteena on vedota psykiatrian alan ammattiharjoittajiin sekä mielenterveyshäiriöiden teoreetikoihin. Foucault asettaa tehtäväksi ymmärtää paremmin potilaiden kokemusta sekä sitä, minkälaisena maailma avautuu heidän näkökulmastaan. Hän kuvaa mielenterveysongelmia intersubjektiivisina ilmiöinä, jotka muuttavat subjektien suhdetta toisiin ihmisiin. Toisin sanoen mielenterveysongelmat näyttäytyvät ilmiöinä ihmisten välillä,

³ Han, Béatrice (1998), *L'ontologie manquée de Michel Foucault*, Grenoble: Millon.

⁴ Oksala, Johanna (2016), *Feminist Experiences: Foucauldian and Phenomenological Investigations*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

⁵ Varhaisimmilla esseillä viitataan Foucault'n ensimmäiseen julkaisuun, joka on johdanto Ludwig Binswangerin eksistentiaalistiseen psykiatriaan ja unikokemukseen, tekstiin "Maladie mentale et personnalité" sekä kirjan *Mental Illness and Psychology* eksistentiaalistista psykiatria käsitteleviin osiin.

eikä niitä koskevaa kokemusta voi pitää ainoastaan henkilökohtaisena tai subjektiivisena. Ongelmia ei myöskään voi palauttaa tieteellisiin diskursseihin, vaikkakin tieteelliset käsitteellistykset ja jaottelut vaikuttavat olennaisesti siihen, minkälaisena oma tilanne on mahdollista kokea.

Foucault kritisoi Immanuel Kantin tapaa ymmärtää kokemus (*Ehrfahrung*) muun muassa siksi, että käsite paikantaa mielisairaudet ihmisyksilöiden sisäpuolelle. Kant liittää kokemuksen olennaisesti empiiriseen tietoon ja reflektioon. Hän määrittelee kokemuksen koostuvan havainnoista, jotka mieleemme, tai pikemminkin ymmärryksen kategoriat, ovat järjestäneet. Vakavat mielisairaudet liittyvät kantilaisessa systeemissä siihen, että havaintoja kokoava synteettinen toiminta epäonnistuu eivätkä aistihavaintomme maailmasta ole järjestyneet. Foucault huomaa, että teoksessa *Antropologia pragmaattiselta kannalta* Kantille mielisairaudet ovat kokemuksellisia mahdollisuuksia – mahdollinen epäjärjestys ja häiriötilat ovat sisäänrakennettuja prosesseihin, jotka muodostavat kokemuksia.⁶

Kun Foucault sen sijaan painottaa suhteita mielisairauden ilmenemisen paikkana, hän vaatii kiinnittämään huomiota paitsi subjektin kokonaisvaltaiseen tilanteeseen myös kokemuksen historiallisiin ehtoihin. Hän käyttää ”ristiriitaisen kokemuksen” käsitettä tuodessaan esille mielenterveysongelmien sosiaalisia ulottuvuuksia: taloudellista epäoikeudenmukaisuutta ja hyväksikäyttöä sekä konkreettisia syrjäyttämisen ja ulossulkemisen muotoja. Foucault viittaa myös ”taustakokemukseen” (*expérience fondamentale*) tarkoittaessaan jaettua kontekstia ja merkityshorisonttia, jota vasten ilmiöt, tiedon objektit ja subjektit on mahdollista havaita tietynlaisina. Siksi hän myös myöhemmissä teksteissään kiinnittää huomiota konkreettisiin käytäntöihin, lausumiin ja arkitektonisiin järjestelyihin: ne ruumiillistavat tai materialisoivat taustakokemukseen sisältyvät normatiiviset oletukset siitä, miten ihmisten väliset suhteet järjestyvät ja millä asioilla ajatellaan olevan merkitystä. Tästä syystä

⁶ Kant, Immanuel (1974), *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, (engl.) Mary J. Gregor, Haag: Martinus Nijhoff.

hänen työtään ei ensisilmäyksellä aina hahmoteta filosofisena tutkimuksena.

Useissa Foucault'n teoksissa olennaisin teoreettinen tehtävä on kokemuksen muodon (*mode d'expérience*) käsitteellä. Termi ei viittaa subjektin kokemiseen, vaan sen käyttäminen on metodologinen valinta, jonka tavoitteena on kyseenalaistaa ajatus historiasta lineaarisena tai dialektisena kehityskulkuna. Käsite toimii tilallisena abstraktiona, jonka teoreettisena funktiona on rajata historiallinen konteksti ja alue, jonka puitteissa ilmiöt voi havaita ja ymmärtää erityisillä tavoilla. Esimerkiksi teoksessaan *Klinikan synty* hän tutkii, kuinka erilaiset lääketieteellisen tiedon muodot liittyvät lääkäreiden erilaisiin tapoihin käyttää aistejaan sairaalatilassa. *Hulluuden historiassa* hän puolestaan viittaa kokemuksen muotoihin rajatessaan konteksteja ja tieteellisen tiedon kenttiä, joissa hulluus on mahdollista havaita tiettyillä tavoilla ja erottaa muista ilmiöistä. Käsitteenä "kokemuksen muodot" pitävät siis sisällään ajatuksen havainnoinnin tavasta ja tyylistä.

Ranskankielinen sana *expérience* ei tarkoita ainoastaan kokeamista vaan myös kokeilemistä. Erityisesti myöhäisissä teksteissään Foucault käyttää sanaa uusien olemis- ja ajatustapojen kokeilemisen ja tutkimisen merkityksissä. Vaikka hän käyttää joitakin kokemuksen käsitteitään tutkimuskohteen rajaavina tilallisina abstraktioina, myöhäistuotannossaan hän rohkaisee lukijoitaan kyseenalaistamaan käsitykset sekä henkilökohtaisen kokemuksen että kokemuksen kentän rajoista.⁷ "Transformatiivinen kokemus" ja "rajakokemus" viittaavat usein merkityksellisiin henkilökohtaisiin kokemuksiin, joiden jälkeen subjektin on mahdotonta pysyä täysin samana. Rajakokemuksen funktiona

⁷ Foucault, Michel (2001), "La scène de la philosophie" teoksessa *Dits et écrits II, 1976–1988*, Pariisi: Gallimard; Foucault, Michel (2001), "Entretien avec Michel Foucault" teoksessa *Dits et écrits II, 1976–1988*, Pariisi: Gallimard; Foucault, Michel (2012), *Mal faire, dire vrai. Fonction de l'aveu en Justice. Cours de Louvain, 1981*, Chicago & Louvain: University of Chicago Press & Presses Universitaires de Louvain.

on myös kyseenalaistaa oletus, että kokemusten rajojen sumen-
tumiset esimerkiksi itsen ja toisten välillä olisivat välttämättä
patologisia.

Foucault pohtii myös sosiaalisten konfliktien ja elämän traagisten puolien kollektiivista kohtaamista sekä yhteisöllisten käytäntöjen muodostamista tätä tarkoitusta varten. Hän hylkää yritykset vedota massojen kollektiivisiin kokemuksiin poliittisessa retoriikassa mutta viittaa ”poliittisiin kokemuksiin” tarkoituksenaan yhteiskunnassa vallalla olevaa atmosfääriä tai vasta idullaan olevaa energiaa, joka mahdollistaa uusien, puoluepolitiikasta riippumattomien poliittisten liikkeiden muodostumisen. Samalla hän asettaa puoluepolitiikan vastakkain sosiaaliseen muutokseen tähtäävän ruohonjuuriaktiivisuuden kanssa.

Myöhäistuotannon ”kokemus itsestä”

Väitöskirjan toisessa osassa käsittelen ”kokemuksen muotoja” ja ”kokemuksen kenttää” (*champ d'expérience*) kehyksinä, joiden mukaan Foucault järjestää myöhäistuotantonsa. Myös myöhäistuotannon konteksti on perustavasti intersubjektiivinen. Etiikantutkimuksessaan, esimerkiksi *Seksuaalisuuden historian* kolmessa viimeisessä osassa sekä luentosarjassa *Subjektin hermeneutiikka*, Foucault viittaa kokemuksen muotoihin tutkies-
saan tapoja, joilla subjektien on mahdollista havaita, tuntea ja ymmärtää itsensä tietyissä kulttuurisissa ja filosofisissa konteksteissa. Tässä yhteydessä hän määrittelee tutkimuksensa subjektiviteetin historiaksi, joka on kiinnostunut niistä historiallista ja kulttuurisista ehdoista, jotka mahdollistavat tietynlaisen kokemuksen itsestä.⁸

Foucault'n myöhäistuotantoa on kuitenkin kritisoitu äärimmäisestä individualismista. Sitä on tulkittu dandyismina, uus-konservatiivisuutena ja nietzscheläisenä anarkismina, ja viime aikoina Foucault'n ajattelua on syytetty uusliberalistisista motiiveista, joiden päämääränä on julkisen sektorin pienentäminen ja kansalaisten muuttaminen yrittäjiksi, jotka sopeuttavat

⁸ Foucault, Michel (2001), *L'herméneutique du sujet. Cours au Collège de France 1981–1982*, Pariisi: Gallimard.

itsensä työmarkkinoille luovilla ja joustavilla tavoilla.⁹ Foucault operoi tyylin, olemassaolon muotojen ja taitojen (*l'art*) käsitteillä, ja useimmiten kritiikki perustuukin estetiikasta tutun sanaston käyttämiselle.

Nämä käsitteet tulisi kuitenkin tulkita asianmukaisissa filosofisissa konteksteissa. Filosofian traditiot, joille kysymys *miten* on ensisijainen kysymyksiin *mitä* ja *miksi* nähden, keskittyvät tapoihin, joilla asiat ja subjektit meille näyttäytyvät – ja joilla ilmenemme itsellemme. Foucault esimerkiksi käyttää tyylin käsitettä varhaisissa esseissään tutkiessaan ehtoja, jotka mahdollistavat reagoimisen vaikeisiin tilanteisiin tiettyillä tavoilla ja sillä kapasiteetilla, jonka olemme kehoihimme ruumiillistaneet kaikissa edeltävissä elämäntapahtumissa. Tyylin käsitteen voi usein ymmärtää samalla tavalla hänen myöhäistuotannossaan sen sijaan, että ymmärtäisimme sen esimerkiksi pinnallisena itsensä koristelemisena tai tiettyjen eleiden ja tapojen opettelemisena.

On myös hyvin yleistä väittää, että Foucault ei muodosta teoriaa subjektista.¹⁰ Kun hän tutkii historiallisia konteksteja, joissa kokemus itsestä muodostuu tietynlaiseksi, hän ei olekaan kovin kiinnostunut ontologisesta kysymyksestä ”Mikä subjekti on?” Sen sijaan hän kysyy, mitä subjektien tulee itselleen tehdä

⁹ Hadot, Pierre (1992), ”Reflections on the notion of ‘the cultivation of the self’” in *Michel Foucault Philosopher*, New York & Lontoo: Harvester Wheatsheaf; Rorty, Richard (1992), ”Moral Identity and Private Autonomy” in Armstrong Timothy J. (engl.): *Michel Foucault Philosopher*, New York & Lontoo: Harvester Wheatsheaf; Habermas, Jürgen (1984), ”Taking Aim at the Heart of the Present” in David Couzens Hoy (toim.) 1986: *Foucault. A Critical Reader*, Oxford: Blackwell Publishers, 103–108; Dean, Mitchell (2015), ”Foucault Must Not Be Defended”, *History and Theory*, 54(3), 389–403.

¹⁰ On hyvä huomioda, että hän määrittelee subjektin eri tavoin kontekstista riippuen ja vertailee useita eri käsityksiä ”itsestä”. Esimerkiksi tekstissä ”Subject and Power” hän väittää, että subjekti on vain diskursiivisen muotoutumisen tuote. Myöhemmissä teksteissä subjektin itsereflektiivinen puoli ja kriittinen toiminta kuitenkin korostuvat.

ja minkälaisia tekniikoita heidän tulee käyttää tullakseen tietynlaisiksi subjekteiksi – moraaliseksi, terveiksi, hulluiksi, sairaiksi, aktiiviseksi, passiiviseksi tai rakastaviksi. On kuitenkin syytä huomata, että Foucault ei tutki erilaisia itseensä kohdistuvia tekniikoita ainoastaan historiallisina kurioositeetteina. Työssäni väitän, että konkreettiset käytännöt ovat osa hänen subjektin ja "itsen" käsitteitään. "Itse" tarkoittaa tässä kontekstissa *suhdetta*, jonka subjekti luo itseensä erilaisten käytäntöjen kautta. Subjekti taas voidaan ymmärtää sinä pisteenä tai perspektiivinä, josta tämä suhde muodostuu.

Näiden ajatusten valossa emme siis voi väittää, esimerkiksi Richard Rortyn tavoin, että subjekti olisi Foucault'lle ainoastaan ytimetön rypäs satunnaisuuksia, joka ei kykene ankkuroimaan itseään mihinkään ja joka siten on kykenemätön poliittiseen toimintaan.¹¹ Foucault'n ajattelu tulee päinvastoin erottaa niin sanotuista postmoderneista suuntauksista, joihin liitetään näkemyksiä moraalisen, poliittisen ja epistemologisen relativismin hyväksymisestä.

Kokemuksen kenttä ja toisenlainen kriittinen filosofia

Käsittelen väitöskirjassani Foucault'n etiikkaa ja myöhäistuotantoa osana hänen poliittista filosofiaansa ja otan kantaa useisiin teoreettisiin kysymyksiin koskien hänen eettistä ajatteluaan. Näihin sisältyy paitsi väitteet myöhäistuotannon yksilökeskeisyydestä myös tulkinnat Foucault'n etiikan normatiivisuudesta sekä sen kriittisestä tehtävästä. Yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun teoreetikoilla on usein tapana sivuuttaa Foucault'n myöhäistuotanto henkilökohtaisena ristiretkenä, joka käsittelee lähinnä yksityiselämän piiriin kuuluvia asioita, kuten askeettisia harjoitteita, elämäntapojen säätelyä ja dietetiikkaa. 2000-luvun alkupuolelta lähtien julkaistut luentosarjat ovat kuitenkin

¹¹ Rorty, Richard (1992), "Moral Identity and Private Autonomy" in Armstrong Timothy J. (toim.): *Michel Foucault Philosopher*, New York & Lontoo: Harvester Wheatsheaf, 328–335.

osoittaneet, että hän palaa näihin varhaistuotannon teemoihin ja tunnistaa tarpeen käyttää eri kokemuksen käsitteitä, kun hän tutkii hallinnallisuuden muotoja ja tekniikoita, joiden avulla subjektit hallitsevat sekä itseään että toisiaan.

Foucault luo käsitteitä, jotka eivät sovi jyrkkiin jaotteluihin rajoittamisen ja vapauden välillä. Hän käyttää termiä ”kokemuksen kenttä” painottaessaan, että tutkimuksen tulee analysoida 1) diskursiivisia käytäntöjä, jotka järjestelivät tietoa 2) hallinnoinnin ja ohjauksen käytäntöjä sekä 3) tapoja, joilla subjektit muodostuvat ja refleктоivat omaa toimintaansa.¹² Tässä yhteydessä kokemuksen kenttä on siis kattokäsite niille näkökulmille, jotka Foucault sisällyttää omaan filosofiseen tutkimukseensa. Toisin sanoen hän määrittelee kokemuksen käsitteen samalla tavalla kuin hän ryhmittelee oman tutkimuksensa hallinnan, tiedon ja itesuhteiden tutkimukseksi.

Sellaiset myöhäistuotannon avainkäsitteet, kuten käytös (*conduit*), hallinta ja huolenpito (*souci*) eivät myöskään asetu dominoimisen ja vapauden väliseen jaotteluun. Ne pitävät sisällään paitsi ajatuksen ohjaamisesta myös ohjatuksi tulemisesta ja itsensä asettamisesta toisten ohjaukseen, konkreettiset ohjauskäytännöt sekä ohjaamisen tavat. Näiden käsitteiden tehtävänä on mahdollistaa hienovaraisten vallankäytönmuotojen tunnistaminen esimerkiksi pienissä pedagogisissa ja uskonnollisissa yhteisöissä sekä yhteisöissä, joiden uloslausuttuna päämääränä on hyvinvoinnin vahvistaminen.

Foucault'n etiikkaa kuvataan usein antinormatiiviseksi, koska hänen tavoitteenaan ei ole tarjota moraalisia sääntökoelmia tai elämänohjeita vaan tutkia erilaisia tapoja ymmärtää itsensä etiikan subjektina sekä näiden ymmärtämistapojen ehtoja. Väitän kuitenkin, että Foucault'n teokset ja luennot itseä

¹² Foucault, Michel (2008), *Le gouvernement de soi et des autres. Cours au College de France 1982-1983*, Pariisi: Gallimard; Foucault, Michel (2009), *Le courage de la vérité. Cours au College de France. 1984*, Pariisi: Gallimard; Foucault, Michel (1984), *Histoire de la sexualité 2. L'usage des plaisirs*, Pariisi: Gallimard.

koskevasta kokemuksesta ovat normatiivisia ja kriittisiä tutkimuksia kulttuurisista käytännöistä, ohjaussuhteista ja aktiviteeteista, joiden välityksellä subjektit muodostavat suhdetta sekä itseensä että toisiinsa. Hän ei pyri vastaamaan kysymykseen, kuinka subjekti voisi tulla viisaaksi, menestyväksi tai upeaksi erinäisten tekniikoiden avulla. Sen sijaan hän kysyy, kuinka tulla kriittiseksi subjektiksi.

Foucault toteaa muodostavansa "toisenlaista kriittistä filosofiaa" etiikantutkimuksellaan.¹³ Kriittinen filosofia on toisenlaista esimerkiksi verrattuna Kantin kokemuksen ehtoja tutkivaan filosofiaan, koska tutkimuskohteena olevat kokemuksen ehdot eivät ole ihmisen ajatuskapasiteetin rajaamia universaaleja ehtoja vaan historiallisia ajatusmalleja ja niiden olosuhteita. Hän kuitenkin myös keskustelee Kantin poliittisten esseiden kanssa ja samalla muotoilee oman kysymyksenasettelunsa seuraavasti: 1) Mikä on nykyhetki? 2) Mikä on kokemuksen kenttä? ja 3) Mikä on *nykyinen* mahdollisten kokemusten kenttä?¹⁴ Foucault'n myöhäistuotannon tavoitteena ei siis ainoastaan ole tehdä akateemisia tulkintoja klassikkoteksteistä vaan pikemminkin rohkaista huomaamaan ja tutkimaan jokapäiväisiä ja aivan arkisia olemisentapoja, sosiopoliittisia olosuhteita ja historiallisia ehtoja, jotka mahdollistavat tietynlaiset selitysmallit ja kokemukset itsestä.

Myöhäisissä luennoissaan 1980-luvulla Foucault yhdistää kokemuksen historiallisten ehtojen tutkimisen ja kriittisen asenteen historiallisen analyysin. Hän operoi antiikin hyve-etiikan kontekstissa ja kuvaa kritiikkiä hyveenä. Ajatus kritiikistä hyveenä tarkoittaa sitä, ettei kritiikki ole ainoastaan omien mielenliikkeiden suorasukaista ilmaisemista vaan jatkuvaa harjoitusta vaativa avoin tehtävä, johon sisältyy syvälinen sitoutuminen itsensä haastamiseen ja kehittämiseen. Kun kritiikki

¹³ Foucault, Michel (1993), "About the Beginning of the Hermeneutics of the Self: Two Lectures at Dartmouth", *Political Theory*, 21(2), 198–227.

¹⁴ Foucault, Michel (2008), *Le gouvernement de soi et des autres. Cours au Collège de France 1982–1983*, Pariisi: Gallimard.

ymmärretään hyveenä, liittyy se olennaisesti konkreettisiin tekoihin, jotka todellistuvat muuttuvissa tilanteissa ihmisten välillä ja jotka vaativat säätelykykyä oikean ajoituksen, määrän ja toiminnan laadun tulkitsemisessa. On yleisempää painottaa agonistista kamppailua Foucault'n ajattelua määrittävänä piirteenä, mutta omassa luennassani käytän hänen myöhäisiä luentosarjojaan ja artikkeleitaan argumentoidessani herkkyyden ja tilannekohtaisen soveltamiskyvyn puolesta näiden eettisten taitojen kehittämisessä.

On tyypillistä syyttää Foucault'n rakentavan pysyvän jännitteen tai jopa ylittämättömän teoreettisen kuilun subjektit muodostavien ehtojen ja sellaisten kriittisten asenteiden välille, jotka mahdollistavat sekä ehtojen analysoimisen että uudenlaiset ajattelun ja olemisen tavat. Hänen väitetään ajautuvan sellaisen kaksijakoisen subjektin määritelmään, joka toisaalta on täysin historiallisten olosuhteiden determinoima ja valtamekanismien vanki, mutta jonka toisaalta tulisi sankarillisesti nousta diskursiivisten muodostelmien ja hallintamuotojen yläpuolelle kritisoimaan niitä. Sen tunnistamisen, että ajattelullamme ja käytännöillämme on tietyt historialliset ehdot, ei kuitenkaan ole tarkoitus olla Foucault'n ajattelun johtopäätös vaan vasta lähtökohta ja välttämätön alkupiste eettiselle ja kriittiselle toiminnalle. Hän kannustaa harjoittamaan kritiikkiä hyveen kaltaisena, hyvin reflektoituna ja tilannesidonnaisena toimintana sekä muodostamaan läheisiä suhteita, jotta voisimme paremmin vastustaa yrityksiä tulla hallinnoituiksi toisistamme erillisinä yksilöinä.

Lopuksi

Tässä esille tuomieni esimerkkien perusteella voi oikeutetusti väittää, ettei Foucault redusoi kokemuksia ainoastaan yksilösubjekteihin eikä myöskään väitä niiden olevan vain diskursiivisia muodostelmia. Sen sijaan voimme usein ymmärtää kokemukset – esimerkiksi hulluudesta, sairaudesta, terveydestä tai itsestä – intersubjektiivisina, sosiaalisesti ja poliittisesti vaikuttuneina prosesseina, jotka subjektit elävät läpi tai joihin he

voivat suhteuttaa itsensä. Foucault tutkii yhteiskunnan marginaaleihin työnnettyjä ilmiöitä ja niiden muodostumisen ehtoja. Varhaisissa teksteissään hän myös etsii tapoja antaa marginalisoitujen kokemusten puhua omalla äänellään. Tämän lisäksi hän pyrkii teorianmuodostuksiin tavoilla, jotka mahdollistavat etäisyyden luomisen vaikeisiin kokemuksiin ja voivat muuttaa subjektien suhteen niihin. Vaikka hän siis varhaisimpien esheidensä jälkeen muuttaa tai tarkentaa metodejaan useaan kertaan, hänen ajatteluaan ei voi pitää kokemuksen vastaisena.

Helsingin yliopisto

